

Tid – en sosial konstruksjon?

BOKOMTALE: «Jeg vet godt hva tid er, forutsatt at ingen spør meg,» sa Augustin. I *Tid: en sosial konstruksjon?* anskueliggjør Sverre Moe begrepet ut fra filosofiske utsiktsposter og med moderne vitenskap. Dessverre blir leseren aldri innviet i mer enn en overflatebehandling av temaet, og boken preges av tidsknapphet.

Av Frida Skatvik

Sverre Moe, professor i sosiologi, nøyer seg ikke med å presentere ulike tolkninger av tidsbegrepet. Han har ett bestemt mål for øyet: å finne ut om det finnes en tid i verden – eller om dette er noe vi mennesker har konstruert av bekvemmelighetshensyn.

Så var det bare å finne ut hva som venter under knusktørre kapitteltitler som «Segmentært differensierte samfunn», «Sjiktmessig differensierte samfunn» og «Det funksjonelt differensierte samfunnet», før man endelig kommer til det siste, utilslørte «Fasit: Tiden er en konstruksjon».

«Jeg vet godt hva tid er, forutsatt at ingen spør meg», siteres Augustin. Tid er vitenskapens vanskeligste begrep, slår Moe fast, før han gir seg i kast med å forklare det. Dessverre preges hele boken av tidsknapphet – la oss håpe det ikke er kunnskap det skorter på – og leseren blir aldri innviet i mer enn overflatebehandlinger av temaet. Til gjengjeld er Moe raus med å smykke de

nære og fjerne ting med sosiologiske faguttrykk. Er det én ting som er pinligere enn fysikere som opptrer som filosofer, må det nettopp være den mer hyppige varianten av sosiologer som opptrer som fysikere.

Hva er tid?

Siden Heraklit ikke kunne stige ned i samme elv to ganger, har det vært vanskelig å snakke om tid uten samtidig å snakke om bevegelse. Eller uten sammenheng med universet.

Vi får vite at ideen om universet hos Platon er perfekt og evig. Det erfarte universet er derimot i konstant endring. Med utgangspunkt i Platons dualisme åpner det seg en ny tidskultur med kristendommen, skriver Moe. I stedet for en syklisk forståelse av tid blir den dominerende tidsforståelsen lineær og irreversibel. Hos Augustin representerer Gud evigheten – en instans utenfor tiden, som samtidig bestemmer den sosiale tiden, fra begynnelse til slutt. Så langt så godt.

Med kristendommen blir begrepet om fremtiden etablert, foreslår Moe videre. Påstanden er i beste fall upresis. En kan spørre seg hva babylonske astrologer mente å forutsi, eller om Moe i det hele tatt har lest Aristoteles' *Fysikken*, der det hevdes at alle former for tid består av to elementer: fortid og fremtid. Riktignok har *øyeblikket* ingen utstrekning hos Aristoteles.

Leseren bringes raskt videre til vitenskapens ABC. I stor grad har Moe valgt å fokusere på hva vitenskapene har å si om tid, da disse angivelig skal ha hatt størst innflytelse på samfunnets

tidsbegrep og -forståelse.

Tid for fysikk

Fysikkens tidsbegrep begynner med Newton, som eksternaliserte tiden. Det vil si at tiden ifølge ham går uansett hva som skjer i verden; den er absolutt og uavhengig av bevegelse. Moe oppsummerer:

Med Newton ble tiden så og si tatt fra livet og gjort til en i og for seg intetsigende målestokk for bevegelse, en bevegelse som i siste instans alltid vil være et meningsfullt uttrykk for universell lovmessighet.

Einsteins tid derimot er lokal, kontekstuell og betrakteravhengig. Det vil si: Den som betrakter verden, er posisjonert, og den posisjonen betrakteren har, får betydning for det man betrakter. Også termodynamikken med nobelprisvinner Prigogine tas til inntekt for Moes påstand om at betrakterens eget tidsbegrep nødvendigvis må være en del av enhver vitenskapelig analyse. «Slik jeg leser moderne fysikk,» skriver han, «så er det allmenn enighet om at det ikke finnes noen absolutt tid i verden».

I likhet med fysikken og termodynamikken, finnes det i nevrobiologien «all grunn til å spørre om ikke tidens realitet ligger i vår hjerne»:

Hvis hjernen er et lukket, autopoietisk system, så innebærer det at forholdet mellom sansning, opplevelse og tenkning må reformuleres. Da er det ikke inntrykk som kommer til hjernen, men hjernen som selv selekterer og bestemmer inntrykkene, en bestemmelse som hjernen selv synes å treffe, endog millisekunder før vi selv blir bevisst om tanken.

Selvsagt er det paradoksalt, legges det til, at det nettopp er hjerner som brukes til å studere hjerner. Men alt i alt: Det vi har lært fra fysikken og biologien «tvinger» oss til å erkjenne tidsbegrepenes relativitet.

Fasit: Fremtiden er en flopp

Så er vi endelig kommet til hovedsaken, eller fasiten. Har den moderne vitenskap bragt oss nærmere et svar? Svaret er selvsagt ja. Riktignok finnes det uenigheter – forfatteren legger ikke skjul på at det kan finnes flere fasiter – men det er nærliggende å tro, ut fra dagens kunnskap, at «tid er en menneskelig konstruksjon, nærmere bestemt sosialt formet mening». Den tid vi ser, ser vi fordi vi bruker det tidsbegrep vi bruker, hevder han. Tiden er da ikke annet enn et redskap for å forstå og mestre verden. Vi har konstruert tidsbegrepet for å betrakte oss selv som en del av verden og dens bevegelse, og for å muliggjøre meningsfull opplevelse i forbindelse med abstrakte begreper som kausalitet, utvikling, historie og fremtid. For hva annet er fremtiden enn en konstruksjon, spør Moe retorisk.

Kanskje har han allerede sett for seg at leseren vil more seg med tanken på hvordan politiets etterforskningsavdeling ville ha operert, eller hvordan rynkekremmer ville ha blitt markedsført, om verden plutselig skulle miste grepet om skillet mellom fortid og fremtid. Derfor skytes det raskt inn at selv om begrepet om fortid og fremtid gir mening og kunnskap, er ikke dette et argument for tidens realitet. Nei, betrakteren kan aldri sno seg vekk fra sin egen betrakterposisjon. Straks han betrakter hvordan tid konstrueres og formes, er det nettopp det han gjør: konstruerer og former tid. Tiden er, for å si det med Einstein, relativ.

Tid i språkets vold

Wittgenstein mente at spørsmålet «Hva er tid?» var å gjøre vold på språket. Man kan spørre hva en ball eller et hus er; konkrete gjenstander som blir oppfattet av sansningen. Men å spørre hva «tid» er, er å avkreve språket for mer enn det kan yte.

Nettopp slik blir poststrukturalismens tilnærming til tid, som Sverre Moe representerer i *Tid: en sosial konstruksjon?*, problematisk. For det første fordi forfatteren avkrever logiske deduksjoner av abstrakte begreper, og for det andre fordi spørsmålet om objektiv tid reduseres til en individuell trossak. Vi kan tro at objektiv tid ikke eksisterer, eller vi kan tro at objektiv tid eksisterer, og begge slutninger vil være like gyldige.

Det ser ut til at Sverre Moe har malt seg inn i hjørnet av en klassisk, logisk antinomi.

Noen husker kanskje Kants antinomi om tid i *Kritik der reinen Vernunft*, der både bevis til tesen (verden har en begynnelse i tid) og til antitesen (verden har ikke en begynnelse i tid) er logisk gyldige. Feilen, ifølge Kant, er enkel: Man kan ikke gjøre empiriske utsagn om ideer. Likevel virker det som om fornuften har en praktisk interesse av å forveksle ideer og ting.

Trond Berg Eriksen skriver utførlig om dette i *Tidens historie* (1999). At tiden har vært gjenstand for en rekke feilslutninger gjennom historien, skyldes nettopp at tiden er en idé som stadig blir behandlet som en ting.

Sverre Moe ser ut til å mene at relativitetsteoriens postulater har og bør ha konsekvenser for forståelsen av hva det vil si å være menneske i verden. Til tross for stadig velmente, men ofte banale og billedlige forsøk på pedagogiske tilrettelegginger for ikke-fysikere, er det nok mange som er uenig i dette. Forståelsen av av fysisk tid har forlenget forlatt den hverdagslige horisonten, og forvaltes av dem som føler seg hjemme i laboratorier, skriver Berg Eriksen og konstaterer: «Det er kanskje grunnen til at fysikere og filosofer har så lite å tilføre hverandre i dette spørsmålet.»

For kanskje er det slik at vi blir «lurt» av naturen. Betyr det at vi skal vi slutte å studere den slik den fremtrer, fordi produksjonsbetingelsene for vår kunnskap, er falske? Én nikker, andre rister på hodet.